DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.05>

УДК 343.98:343.326

Г. О. Чорний,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1649-6437>,

e-mail: chernygnadiy@gmail.com

МІКРОСЛІДИ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTI

Статтю присвячено вивченню проблем класифікації мікрослідів на загальнотеоретичному науковому криміналістичному рівні з подальшою екстраполяцією до мікрослідів, які складають типову слідову картину криміналістичної характеристики злочинів терористичної спрямованості. Аналіз підходів до визначення поняття «мікросліди» дає змогу виокремити основні ознаки, характерні для зазначеної дефініції, а саме: малий розмір; мала кількість речовин і матеріалів, невидимі або слабо-видимі за нормальних умов спостереження; особливості їх виявлення, фіксування, вилучення та дослідження. Мікросліди класифіковано за: 1) організацією матеріальної субстанції (формою матеріального втілення) — одиничні матеріальні утворення (окремі фізичні тіла, що мають стійку форму) та речовини (матеріали), що не мають форми одиничного тіла (рідини, порошкоподібні речовини); 2) безпосереднім джерелом походження — на дві групи: частини природного походження (від природних об'єктів) та частини, що відокремилися від об'єктів, значною мірою оброблених або штучно створених людиною. У першій групі перебувають чотири підгрупи: мікрооб'єкти, що виокремилися від організму людей, тварин, рослин і мікрооб'єкти мінерального походження. Під час розглядання мікрооб'єктів сукупно з об'єктами-носіями, їх диференціюють за слідотворювальним об'єктом і видом контактного зв'язку з носієм (накладення, включення або нашарування).

Зазначено, що найтиповішими способами скоєння злочинів терористичної спрямованості є використання вогнепальної, холодної зброї та застосування вибухових пристроїв і/або вибухових речовин.

Зважаючи на те, що факт виготовлення, володіння та застосування вибухових пристроїв або вибухових речовин для розслідування злочинів зазначеної категорії впливає на кримінально-правову кваліфікацію й тактику проведення окремих слідчих дій (наприклад, огляд місця події, обшук тощо), мікросліди можна класифікувати за умовами та часом їх утворення на такі групи: утворення мікрослідів, які пов'язані з незаконним виготовленням, придбанням, збереженням, збутом вибухових пристроїв або вибухових речовин; мікросліди підготовки вибухових пристроїв безпо-

середньо до вибуху; мікросліди застосування вибухових пристроїв. Аналіз сутності згаданих ситуацій дав змогу авторові скласти відповідний перелік типових мікрослідів під час розслідування злочинів терористичної спрямованості.

Ключові слова: класифікація мікрослідів, типова слідова картина, мікросліди вибухових пристроїв і вибухових речовин, розслідування злочинів терористичної спрямованості.

Постановка наукової проблеми. Типова слідова картина як елемент криміналістичної характеристики має важливе значення для подальшого планування й організації розслідування злочинів терористичної спрямованості. Виявлені на місці події сліди й інші речові докази у подальшому є підґрунтям висунення та перевірки версій (типових, загальних і окремих). Водночас окремі версії можна висувати залежно від способу та знарядь скоєння злочину (за допомогою вибухового пристрою, вибухових речовин або із застосуванням вогнепальної зброї тощо), залежно від особи підозрюваного та наявності у нього відповідних професійних навичок (наприклад, спеціальних навичок військового інженера, сапера, мінера, снайпера та ін.).

Більшість науковців-криміналістів, досліджуючи питання слідів скоєння злочину, звертають увагу на макросліди, залишаючи поза увагою мікросліди — сліди, що за своїм походженням мають маленький розмір або малу кількість речовин (матеріалів), є слабовидимими чи взагалі невидимими, внаслідок чого до них в особливий спосіб застосовують криміналістичну техніку, а також заходи виявлення, фіксування, вилучення та дослідження.

Особливого значення мікросліди набувають у системі криміналістичної характеристики злочинів терористичної спрямованості, що зумовлено певними чинниками. За своєю природою злочини терористичної спрямованості належать до тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, їх скоєння вимагає від злочинців ретельної підготовки, конспірації та протидії розкриттю правоохоронними органами їхньої діяльності. Такі злочини передбачають використання (як способу та знарядь скоєння злочину) небезпечних вибухових речовин (пристроїв), що призводить до майже остаточного їх пошкодження (знищення) разом з об'єктом терористичного нападу. Це унеможлиблює виявлення макрослідів і надає величезне доказове значення мікрослідам-речовим доказам. Виявлення, фіксування та дослідження слідів застосування названих речовин (пристроїв) або вогнепальної зброї потребують застосування спеціальних криміналістичних знань.

У сучасній криміналістичній науці існує низка дискусійних проблем із питань виявлення, фіксування та використання мікрослідів — речових доказів у слідчо-судовій та експертній діяльності. Окремого поглибленого вивчення, критичного аналізу та подальшого наукового розроблення вимагають проблеми визначення сутності понятійного апарату дефініцій

«мікрочастинки», «мікросліди», «мікрооб'єкти»; визначення критеріїв та ідентифікувальних ознак мікросліду; класифікація мікрослідів за різними підставами; види мікрослідів у разі застосування вибухових пристроїв, речовин або вогнепальної зброї; особливості виявлення, вилучення та фіксування мікрослідів під час розслідування злочинів терористичної спрямованості.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям нашого дослідження є праці відомих науковців-криміналістів, які розглядали питання слідів і мікрослідів (зокрема, у системі криміналістичної характеристики злочинів) та розробляли окремі дискусійні питання, пов'язані з аналізом сучасних стану, тенденцій та перспективних напрямів таких досліджень. Ці проблеми досліджували Р. С. Белкін, Є. М. Бершадський, М. Б. Вандер, О. Вендель, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, Г. Л. Грановський, Є. І. Зуєв, П. П. Іщенко, В. Є. Капітонов, О. А. Кириченко, П. Кірк, Н. І. Клименко, А. В. Кочубей, І. Ф. Крилов, В. О. Коновалова, В. А. Колесник, Н. П. Майліс, П. Менцл, М. Я. Розенталь, М. М. Русаков, Н. О. Прокopenко, М. В. Салтєвський, А. Свенссон, М. П. Хилобок, В. І. Шиканов, В. Ю. Шепітько та ін.¹

Станом на сьогодні недостатньо досліджено низку питань, які є визначальними у розробленні проблем понятійного апарату й застосуванні методик виявлення, фіксування та дослідження мікрослідів скоєння злочинів терористичної спрямованості. Ці та інші обставини потребують комплексного підходу до дослідження згаданої проблематики й вимагають подальших наукових розробок у цій царині знань.

Метою статті є дослідження проблем поняття і сутності мікрослідів у системі криміналістичної характеристики злочинів терористичної спрямованості, їх ознак, властивостей, теоретичних і практичних проблем виявлення, фіксування, вилучення й дослідження у правозастосовній діяльності. Завдання дослідження: проаналізувати наукові підходи до розуміння поняття «мікрослід», сформулювати його визначення, виокремити суттєві ознаки та властивості, класифікувати й розглянути мікросліди застосування вибухових пристроїв, речовин, вогнепальної зброї у розслідуванні злочинів терористичної спрямованості.

¹ Див., наприклад: Белкін Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории — к практике. Москва, 1988. 304 с. ; Вандер М. Б. Использование микрочастиц при расследовании преступлений. Санкт-Петербург, 2001. 224 с. ; Свенссон А., Вендель О. Раскрытие преступлений: современные методы расследования уголовных дел. Москва, 1957. 475 с. ; Кочубей А. В. Теоретические основы учения о микрообъектах: монография. Волгоград, 2007 ; Розенталь М. Я. Теория и практика использования микрочастиц в расследовании тяжких преступлений против личности. Красноярск, 1993. 146 с. ; Шиканов В. И. Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса. Иркутск, 1978.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розглядаючи елементи криміналістичної характеристики злочинів терористичної спрямованості, необхідно зазначити, що кожна складова та наявність кореляційних зв'язків неабияк важливі для організації і планування розслідування, висування і перевірки версій.

Типові сліди злочинів терористичної спрямованості (типова слідова картина) містять: а) зміни в речовій обстановці; б) сліди-відображення; в) предмети — речові докази; г) документи (письмові, електронні та ін.); д) сліди-мікрочастинки ¹.

У теорії криміналістичної тактики, розглядаючи типові сліди злочину як елементи криміналістичної характеристики, значну увагу приділено дослідженню питань виявлення, фіксування, вилучення та дослідження макрослідів.

На нашу думку, питання класифікації, особливостей виявлення, фіксування, вилучення та дослідження мікрослідів у структурі криміналістичної характеристики злочинів терористичної спрямованості недостатньо вивчено й досліджено.

У теорії та практиці криміналістики послуговуються поняттями «мікрочастинки», «мікросліди», «мікрооб'єкти» та ін. ² Тому одним із нагальних завдань теоретичного розроблення проблематики комплексного використання тактичних засобів є розв'язання проблеми понятійного апарату. Адже на початку будь-якого наукового дослідження необхідно з'ясувати значення, місце та взаємозв'язок досліджуваного явища (категорії), розібратися в загальних теоретичних положеннях, сформулювати вихідні поняття й тільки тоді безпосередньо братися за наукове розроблення проблеми. Зневажання цим правилом лише спричиняє плутанину, а іноді змушує нехтувати вже наявним досвідом теоретичних і прикладних досліджень та розглядати відповідні питання від початку.

Під мікрооб'єктами — речовими доказами — слід розуміти різноманітні дрібні тіла, а також малу кількість речовин і матеріалів, що є невидимими або слабовидимими за нормальних умов спостереження.

Отже, незначний розмір, труднощі виявлення у звичайних умовах (нормальний зір, звичайне освітлення) є основними ознаками, що відрізняють мікрооб'єкти від решти об'єктів, визначають специфіку роботи з ними. Наведене визначення не виключає, звісно, використання в експертних дослідженнях спеціальних нормованих градацій проб речовини, мікропрепаратів і т. ін.

Невидимими є такі об'єкти, що за нормальних умов (звичайне освітлення, суб'єктивні дані спостерігача) зорovo не сприймаються. Вони можуть

¹ Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 2/В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків, 2019. С. 16.

² Клименко Н. И. Использование микрообъектов при расследовании преступлений: метод. указания для студент. юрид. ф-та. Киев, 1984. С. 5—13.

бути невидимими внаслідок малих розмірів, що перебувають за порогом гостроти зору людини, а також через незначну відмінність від навколишнього середовища за кольором або іншими властивостями.

Слабовидимі мікрооб'єкти визначають за можливістю побачити їх у звичайних умовах, але неможливістю вивчити їхні ознаки без спеціальних технічних засобів і методів. У цьому разі сприймається візуальний сигнал лише про наявність об'єкта, а необхідна інформація щодо його властивостей неозброєному оку недоступна.

У зв'язку з різноманіттям і різномірністю мікрочастинок становить практичний інтерес їхня класифікація за різними підставами. Виокремлення групи мікрочастинок дає змогу давати конкретні рекомендації щодо роботи з частками певної групи; оцінювати характер і обсяг інформації, носіями якої вони можуть бути; визначати необхідний комплекс досліджень.

Найбільш загальною підставою для класифікації мікрочастинок є форма їхнього матеріального втілення (організація матеріальної субстанції). За цією підставою мікрочастинок поділяють на: одиничні матеріальні утворення (окремі фізичні тіла, які мають стійку форму) та речовини (матеріали), що не мають форми одиничного тіла (рідини, порошкоподібні речовини).

Межа між цими групами є рухливою: незначна кількість рідини (наприклад, кров, фарба, клей та ін.) після висихання може затверднути, тобто набути стійкої форми фізичного тіла (виокремлені мікрозгустки, плівка та ін.).

За безпосереднім джерелом походження мікрооб'єкти класифікують на дві групи: 1) частини природного походження (від природних об'єктів) та 2) частини, що відокремилися від об'єктів, значною мірою оброблених або штучно створених людиною.

У *першій групі* таких підгруп чотири: 1) мікрооб'єкти, які відокремилися від організму людини (пасма волосся, шматки шкіри, уламки нігтів, різні виділення у дуже незначному обсязі та ін.); 2) мікрооб'єкти тваринного походження (волоски вовни, пуху, волосся та ін.); 3) мікрочастинок рослинного походження (насіння, частки трав і дерев, пил, спори та ін.); 4) мікрооб'єкти мінерального характеру (грунтові частки, частки твердих копалин, мікросліди природної нафти). Ці підгрупи зумовлюють спеціалізацію експертизи, що досліджує відповідні мікрооб'єкти, та експертної установи за напрямом об'єктів (криміналістичне, судово-медичне дослідження).

До *другої групи* належать тіла й речовини, що відокремилися у вигляді мікрочастинок від оброблених або штучно створених об'єктів (виробів). Частки цієї групи можна умовно розподілити за основними компонентами складу на три підгрупи: 1) мікрочастинок неорганічного складу (уламки скла, кераміки, мікрочастинок виробів з металів, деякі будівельні матеріали, неорганічні хімічні речовини); 2) мікрооб'єкти з основним органічним складом (волокна з вовняної й рослинної пряжі, шматочки дерев'яних виробів, паперу, частки тютюну, мікросліди паливно-мастильних і хімічних матеріалів та інші органічні речовини); 3) мікрочастинок змішаного

складу (волокна від комбінованих ниток, частки автоемалі). Класифікація мікрооб'єктів за складом має значення для правильної побудови методики їх подальшого експертного дослідження.

Розглядаючи мікрооб'єкти сукупно з об'єктами-носіями, перші диференціюють за слідоутворювальним об'єктом і видом контактного зв'язку з носієм: накладення, включення, нашарування.

Мікросліди-накладення — це мікрочастинки, що перебувають у контактному зв'язку з поверхнею об'єктів-носіїв. Міцність цього зв'язку різна й залежить від властивостей мікрооб'єктів і слідоутворювальної поверхні. Так, тканини людського організму й текстильних волокон досить міцно зберігаються на ріжучих крайках холодної зброї та інструментів завдяки механічному зчепленню з нерівностями заточеної поверхні. Крім того, органічні частки-накладення нерідко закріплюються на поверхні завдяки адгезійним властивостям (прилипання або приклеювання — через наявність на поверхні частинок рідких виділень). Іноді навіть після знаходження ножа у воді на його клинку виявляли накладення у вигляді часток шкіри, м'язової тканини й волокон одягу. Досить міцно зберігаються мікросліди-накладення в зоні різних зламів (механічне зчеплення), а також дрібні тіла, перенесені на об'єкт із докладанням значних механічних навантажень (наприклад, після наїзду транспортного засобу). Інша річ — сухі мікрочастинки, перенесені на тверді гладкі поверхні без силового контакту. Ці накладення не мають досить міцного зв'язку з поверхнею об'єктів-носіїв, тому дуже важливо вчасно їх зафіксувати.

Мікросліди-включення — це мікрочастинки, що перебувають у контактному зв'язку з носієм унаслідок проникнення в його масу (у матеріал об'єкта). До слідів-включень, зокрема, належать дрібні шматочки металевих стружки, уламки металевих предметів, облицювання стін, обшивки меблів та ін. Мікрровключення можна виявити також у тканинах тіла людини.

На практиці зустрічаються не тільки накладення та включення у чистому вигляді, а й комбіновані мікросліди: накладення з включеннями (наприклад, рослинні мікрочастинки із гачками та шипами, що перебувають на поверхні та проникають усередину об'єкта-носія).

Залежно від механізму слідоутворення властивостей часток та об'єктів-носіїв, накладення і включення класифікують як мікросліди, отримані з деформуванням слідоутворювального об'єкта, та як мікросліди без істотного деформування об'єкта. Якщо в результаті контактної взаємодії мікрочастинка припиняє існувати як одиничне фізичне тіло й переходить у масу речовини, то це буде не накладенням, а мікрослідом-нашаруванням або мікрослідом-включенням.

Мікросліди-нашарування — це малі кількості речовин (матеріалів), що перебувають у контактному зв'язку з поверхнею об'єктів-носіїв. Міцність контактного зв'язку нашарувань (як і накладень) з об'єктами залежить від багатьох факторів. Цей зв'язок, наприклад, може бути досить міцним —

за наявності адгезійних властивостей речовини-нашарування (рідкі, напів-рідкі речовини), проте, часто зв'язок нашарування зі слідоутворювальною поверхнею є досить слабким, тому поводитися з таким об'єктом-носієм доводиться дуже обережно (об'єкти з мікронашаруваннями пилу, попелу, сухих будівельних матеріалів і т. ін.).

Розглянувши загальнотеоретичні криміналістичні питання класифікації мікрослідів, маємо зазначити, що найбільш типовими способами скоєння злочинів терористичної спрямованості є використання вогнепальної, холодної зброї та застосування вибухових пристроїв і/або вибухових речовин.

Зважаючи на те, що факт виготовлення, володіння та застосування вибухових пристроїв або вибухових речовин для розслідування злочинів зазначеної категорії впливає на кримінально-правову кваліфікацію й тактику проведення окремих слідчих дій (наприклад, огляд місця події, обшук тощо), мікросліди можна класифікувати за ситуацією, умовами й часом їх утворення на такі групи: мікросліди, які пов'язані з незаконним виготовленням, придбанням, збереженням і збутом вибухових пристроїв або вибухових речовин; мікросліди підготовки вибухових пристроїв безпосередньо до вибуху та мікросліди застосування вибухових пристроїв.

Розглядаючи сліди першої групи, слід зазначити, що вони залишаються на вибуховому пристрої, одязі й тілі людини, яка його виготовляла, на предметах та об'єктах, які використовували для виготовлення, зберігання або перевезення вибухових пристроїв або вибухових речовин, зокрема:

- 1) сліди, які свідчать про належність до вибухових пристроїв або вибухових речовин (маркування на окремих елементах вибухового пристрою заводського і/або саморобного виробництва, сліди нашарування та включення у формі клейм чи саморобних записів). За ними можна визначити вид, форму, місце та дату виготовлення як вибухового пристрою, так і його окремих елементів;
- 2) сліди, залишені на вибуховому пристрої внаслідок його виготовлення і/або перероблення (сліди термічної чи механічної обробки корпусу вибухового пристрою, коли це оболонковий вибуховий пристрій; сліди свердління, зварювання, паяння, дій токарного або фрезерувального обладнання);
- 3) сліди вибухових речовин і металізації на одязі та тілі осіб, причетних до скоєння злочину, на об'єктах, у яких пересували вибуховий пристрій. За цими слідами можна визначити групову належність складу сплаву або металу, із якого було виготовлено оболонку вибухового пристрою, та порівняти його з іншими речовими доказами.

Сліди другої групи залишаються під час підготовки вибухового пристрою безпосередньо до вибуху на місці події та містять:

- 1) мікросліди пальців рук (потожирові виділення); накладення, включення або нашарування слідів ніг, транспортних засобів, знарядь злому й інструментів (найбільший інтерес для дослідження саме вибухових при-

строїв представляють сліди металізації на одязі та тілі підозрюваного від дотику з металевим корпусом вибухового пристрою); частинки речовин і волокон, які залишилися на вибуховому пристрої внаслідок його взаємодії з місцями його транспортування, збереження та маскування;

- 2) мікросліди встановлення та маскування вибухового пристрою на місці ймовірного вибуху (крім мікрослідів рук, ніг, транспортних засобів та одягу, можна виявити сліди застосування інструментів на місцях перекушування частин, що раніше складали єдине ціле, — за допомогою липкої стрічки, шпагату, дроту тощо). Важливо також здійснити пошукові дії, які спрямовані на виявлення предметів, що свідчать про засоби доправлення та маскування вибухового пристрою (пакети, сумки, коробки, на яких є можливість зафіксувати запахові (одорологічні) сліди);
- 3) мікросліди застосування вибухових пристроїв, якими слід вважати: мікросліди-предмети (уламки корпусу вибухового пристрою у вигляді мікрочастинок металу, деревини, фанери, пластмаси та ін.); фрагменти засобів ініціювання до вибуху вибухового пристрою у вигляді цоколів лампочок, частин електронагрівальних спіралей, мікрочастинок радіодеталей, годинникових механізмів, частин дроту, вражаючі елементи у вигляді деформованих цвяхів, гайок, шроту та ін.); мікросліди-речовини (насамперед, продукти вибуху (окиси азоту, вуглецю та інші отруйні гази)); мікросліди-накладення або нашарування кіптяви на предметах обстановки місця події; мікросліди-включення або нашарування внаслідок дій мікрочастинок вибухової речовини, що не вибухнули (не прореагували), на фрагментах вибухового пристрою; мікросліди-відображення (ум'ятини, мікропроломи в місцях закладання пристрою, тріщини й обвуглення, мікроструктурні зміни в матеріалах виробів, що перебували поблизу під час вибуху, зміна форм об'єктів у результаті дії повітряної ударної хвилі) ¹.

У разі скоєння злочинів терористичної спрямованості з використанням вогнепальної зброї або виявлення слідів її застосування виявляють таке: мікросліди пошкодження одягу із наявністю на ньому слідів куль, шроту, вторинних снарядів та ін.; наявність порохової кіптяви, решток пороху, слідів відбитку дульного зрізу зброї, розриви тканин у ділянці вхідного отвору, сліди обтирання, металізації, осаду.

Слідчому та прокуророві необхідно знати, що, у разі застосування вогнепальної зброї, осіб, присутніх на місці злочину, можна виявити за слідами від продуктів пострілу на їхніх тілі й одязі. Топографія й інтенсивність таких слідів дають змогу визначити особу, яка тримала зброю у момент пострілу, та осіб, які перебували поблизу від неї в момент пострілу.

¹ Криминалистическая взрывотехника: учеб. пособ./под ред. О. В. Белова. Москва, 2012. С. 168.

Продукти пострілу накладаються як на уражену перешкоду, так і на інші предмети-носії (зокрема, на внутрішню поверхню стріляної гільзи та канал ствола зброї, а також на поверхні предметів, що контактували зі зброєю). Такими предметами можуть бути внутрішні частини кишень одягу, валізи, пакети, у яких переносили зброю після здійснення пострілу. Органічна частина таких слідів — це порох, основою якого є нітроцелюлоза, а також продукти його згоряння. Місце скоєння такого злочину, взаємне розташування злочинця й потерпілого, напрямок та відстань пострілу, вид застосованого пороху та зразок зброї можна визначити за виявленими на місці події частками порошу, які не згоріли.¹

Особливу увагу слід приділяти пошуку залишеної злочинцями зброї, гільз, іноді магазинів та інших об'єктів, які використовували під час стрільби, з метою виявлення на них слідів нашарування, накладення або вклюдження. На зброї досліджують ствол, затвор, глушник, спусковий гачок та інші частини; на бойових патронах можна виявити біологічні сліди (потожирову речовину) та сліди — відбитки папілярних візерунків.

Сучасний рівень розвитку криміналістики та досягнення зарубіжних і вітчизняних науковців дають змогу виявляти сліди рук на відстріляних поверхнях куль і гільз за допомогою ціаноакрилової кислоти. Висока чутливість ціаноакрилової кислоти до мікроскопічних кількостей потожирового компонента сліду дає змогу виявляти й фіксувати сліди-відбитки рук не лише на патронах, а й на гільзах після пострілу.

Виявлення та вилучення на відстріляних гільзах слідів дактилоскопічного походження, разом із перевіркою гільз за масивами криміналістичного обліку кулегільзотеки, дозволяє перевірити слід пальця руки за масивами дактилоскопічних обліків — слідотеки та дактилотеки.²

Фахівці фіксують мікрооб'єкти та предмети-носії у різний спосіб, що дає змогу створити матеріально закріплений і доступний носій інформації. Основним і обов'язковим засобом фіксування мікрочастинок під час провадження слідчих дій є протокол.

Протокол як засіб фіксування мікрооб'єктів — речових доказів — має відповідати загальним вимогам ст. 104, 105 КПК України, містити послідовне викладення інформації, об'єктивно та повно відображати факти, бути термінологічно чітким і зрозумілим.

Існують два основні варіанти вилучення мікрочастинок: а) разом з об'єктом-носієм (вилучення мікрослідів); б) відокремивши від об'єкта-носія.

За можливості, якщо це практично виправдано, вилучати мікрочастинки слід разом з об'єктом-носієм після їхнього належного закріплення. Невеликі транспортабельні предмети-носії (зброя, одяг, взуття, посуд та ін.) ви-

¹ Колесник В. А., Гора І. В. Криміналістика в протидії незаконному використанню вибухових пристроїв, вогнепальної зброї та обігу наркотиків: навч. посіб. Київ, 2017. С. 159—160.

² Там само. С. 168—169.

лучають зазвичай цілком. Так само вилучають предмети — можливі носії мікрочастинок, коли самі частинки під час слідчої дії виявити не вдалося (іноді такі носії не вилучають, а тимчасово позбавляють доступу до них, а потім повторно оглядають або надають об'єкти в розпорядження експертів).

Якщо виявлені мікрооб'єкти розташовано на значній площі й об'єкт не представляє цінності (шпалери, щит паркану, асфальтове покриття та ін.), то вилучають фрагмент поверхні із частинками, які попередньо захищають целофановою аплікацією (вилучення здійснюють інструментами зі слідчої валізи — скальпелем, пилкою, долотом). Часто мікрочастинок перебувають на деталях (частинах) предмета, які під час вилучення можна від нього відокремити (наприклад, бампер автомобіля, дверцята шафи, сидіння стільця та ін.).

Фотографують мікрочастинок відповідно до загальних рекомендацій із судової фотографії. На фотоматеріалах відображають ділянки місцевості або приміщення з предметами, на яких виявлено мікрочастинок. Після виконання вузлових фотографій розпочинають детальне фотографування мікрочастинок. Для отримання докладних фотографій частинок застосовують методи макро- та мікрофотографування.¹

Висновки. Зважаючи на викладене, у сучасних реаліях важливим елементом криміналістичної характеристики злочинів терористичної спрямованості є типова слідова картина, яку необхідно розглядати як сукупність досліджень макро- та мікрослідів. Останні є доволі поширеними у разі застосування їх як знаряддя (вибухових речовин, пристроїв, вогнепальної зброї та ін.) або способу скоєння злочину терористичної спрямованості.

Оскільки факт виготовлення, володіння та застосування вибухових пристроїв або вибухових речовин, вогнепальної зброї для розслідування злочинів зазначеної категорії впливає на кримінально-правову кваліфікацію й тактику проведення окремих слідчих дій (наприклад, огляд місця події, обшук, тактичні особливості призначення відповідних експертиз та ін.), то мікросліди, на думку автора, можна класифікувати за ситуацією умов і часом їх утворення на такі групи: утворення мікрослідів, які пов'язані з незаконним виготовленням, придбанням, збереженням, збутом вибухових пристроїв або вибухових речовин; мікросліди підготовки вибухових пристроїв безпосередньо до вибуху; мікросліди застосування вибухових пристроїв; мікросліди застосування вогнепальної зброї (мікросліди на елементах вогнепальної зброї, гільзах, кулях тощо).

Через те, що у злочинній діяльності в сучасному світі щоразу застосовують нові, удосконалені форми, способи та знаряддя, одним із перспективних напрямів наукових розробок у сучасній криміналістиці є дослідження зазначених проблем.

¹ Практикум з криміналістики: навч. посіб./В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітько. Київ, 2013. 128 с.

References

- Belkin, R. S. (1988). *Kriminalistika: problemy, tendentsii, perspektivy. Ot teorii — k praktike*. Moscow [in Russian].
- Klimenko, N. I. (1984). *Ispolzovanie mikroobektov pri rassledovanii prestuplenii: metod. ukazaniia dlia stud. iurid. f-ta*. Kyiv [in Russian].
- Kochubei, A. V. (2007). *Teoreticheskie osnovy ucheniia o mikroobektakh: monografiia*. Volgograd [in Russian].
- Kolesnyk, V. A., Hora, I. V. (2017). *Kryminalistyka v protyidii nezakonnomu vykorystanniu vybukhovyykh prystroiv; vohnepalnoi zbroi ta obihu narkotykiv: navch. posib.* Kyiv [in Ukrainian].
- Kriminalisticheskaia vzryvotekhnika* (2012): ucheb. posob. Ed.: O. V. Belova. Moscow [in Russian].
- Kryminalistyka: pidruchnyk* (2019): u 2 t. T. 2. Eds: V. Yu. Shepitko, V. A. Zhuravel, V. O. Konovalova ta in. Kharkiv [in Ukrainian].
- Praktykum z kryminalistyky* (2013): navch. posib. Eds: V. Yu. Shepitko, V. O. Konovalova, V. A. Zhuravel ta in. Kyiv [in Ukrainian].
- Rozental, M. Ia. (1993). *Teoriia i praktika ispolzovaniia mikrochastitc v rassledovanii tiazhkikh prestuplenii protiv lichnosti*. Krasnoyarsk [in Russian].
- Shikanov, V. I. (1978). *Aktualnye voprosy ugovnogo sudoproizvodstva i kriminalistiki v usloviakh sovremennogo nauchno-tekhnicheskogo progressa*. Irkutsk [in Russian].
- Svensson, A., Vendel, O. (1957). *Raskrytie prestuplenii: sovremennye metody rassledovaniia ugovnykh del*. Moscow [in Russian].
- Vander, M. B. (2001). *Ispolzovanie mikrochastitc pri rassledovanii prestuplenii*. Saint Petersburg [in Russian].

Г. А. Чёрный

МИКРОСЛЕДЫ В СИСТЕМЕ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

Статья посвящена изучению проблем классификации микроследов на общетеоретическом криминалистическом уровне с последующей экстраполяцией к микроследам, составляющим типовую следовую картину криминалистической характеристики преступлений террористической направленности. Проведённый анализ научных подходов к определению понятия «микроследы» позволяет выделить основные признаки, характерные для данной дефиниции, а именно: малый размер; малое количество веществ и материалов, невидимых или слабо видимых при нормальных условиях наблюдения; особенности обнаружения, фиксации, изъятия и исследования. Микроследы классифицированы по различным основаниям. Так, по организации материальной субстанции (форме материального воплощения) микроследы (микрочастицы) делят на: единичные материальные образования (отдельные физические тела, обладающие устойчивой формой); вещества (материалы), не имеющие формы единичного тела (жидкости, порошкообразные вещества). По непосредственному источнику происхождения микрообъекты классифицируют на две группы: частицы

естественного происхождения (природные объекты) и частицы, отделившиеся от искусственных объектов (в значительной степени обработанных или созданных человеком). В первой группе выделяют четыре подгруппы: микрообъекты, отделившиеся от организма человека; микрообъекты животного происхождения; микрочастицы растительного происхождения; микрообъекты минерального характера. Рассматривая микрообъекты в совокупности с объектами-носителями, их дифференцируют по слеодообразующему объекту и виду контактной связи с носителем (наложение, включение или наслоение).

Отмечено, что типичными способами совершения преступлений террористической направленности является использование огнестрельного, холодного оружия и применение взрывных устройств и/или взрывчатых веществ.

Принимая во внимание, что факт изготовления, владения и применения взрывных устройств или взрывчатых веществ для расследования преступлений указанной категории влияет на уголовно-правовую квалификацию, тактику проведения отдельных следственных действий (например, осмотр места происшествия, обыск и т. д.), микроследы можно классифицировать по ситуации условий и времени их образования на следующие группы: образование микроследов, связанных с незаконным изготовлением, приобретением, хранением и сбытом взрывных устройств или взрывчатых веществ; микроследы подготовки взрывных устройств непосредственно к взрыву; микроследы применения взрывных устройств. Анализ указанных ситуаций позволил автору установить и представить соответствующий перечень типовых микроследов при расследовании преступлений террористической направленности.

Ключевые слова: классификация микроследов, типичная следовая картина, микроследы взрывных устройств и взрывчатых веществ, расследование преступлений террористической направленности.

H. Chornyi

MICROTRACES IN THE SYSTEM OF CRIMINAL CHARACTERISTICS OF TERRORIST NATURE CRIMES

The article is devoted to study of problems of microtraces classification at the general theoretical and scientific forensic level with subsequent extrapolation to microtraces which form a typical trace evidence picture of forensic characteristics in terrorist nature crimes. The analysis of scientific approaches to the definition of microtrace allows us to identify and outline main features typical for this definition, namely: small size; small amount of substances and materials: invisible or faintly visible under normal conditions of observation; peculiarities of their detection, record, seizure and research. The classification of microtraces based on various grounds is provided. Thus, according to organization of matter (form of physical embodiment), microtraces (microparticles) are divided into: single physical formations (individual physical bodies with a stable form);

substances (materials) that do not take the form of an individual body (liquids, powdered substances). In accordance with immediate source of origin, micro-objects are classified into two large groups: parts of natural origin (from natural objects); parts separated from objects that are largely processed or man-made. In the first group, four subgroups must be distinguished: microtraces that have separated from the human body; micro-objects from animal; microparticles from plants; micro-objects of mineral nature. When considering micro-objects in conjunction with carrier objects, they are differentiated by a trace-forming object and the type of contact with the carrier: overlay; inclusion; layering.

It is noted that the most typical ways of committing terrorist nature crimes are the use of firearms, cold weapons and the use of explosive weapons and / or explosives.

Taking into account the fact that manufacture, possession and use of explosive weapons or explosives for the investigation of crimes of this category affects the criminal law qualification, tactics of individual investigative actions (eg site inspection, search, etc.). Microtraces can be classified according to conditions and time of their formation into the following groups: formation of microtraces that are associated with illegal manufacture, acquisition, storage, sale of explosive weapons or explosives; microtraces of preparation of explosive weapons directly before the explosion; microtraces of explosive weapons. The analysis of the essence of these situations allowed the author to establish and provide an appropriate list of typical microtraces in investigation of terrorist nature crime.

Keywords: microtraces classification, typical trace evidence picture, microtraces of explosive weapons and explosives, investigation of terrorist nature crimes.

Надійшла до редколегії 26.10.2020

Чорний Г. О. Мікросліди в системі криміналістичної характеристики злочинів терористичної спрямованості. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2020. Вип. 22. С. 60—72. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.05>.